

Nr 38

Av herr Lundberg, *angående viss utbyggnad av juristutbildningen, m. m.*

För arbetare, tjänstemän, mindre jordbrukare etc. har de senaste årtiondenas ekonomiska, sociala och kulturella samhällsutveckling inneburit ökat människovärde och ökad frihet. Demokratien och ändrad syn på människan har dominerat den politiska aktiviteten och gjort vårt land känt som föredömligt i fråga om folkligt reformarbete.

Tyvärr har dessa arbetsuppgifters mångfald medfört, att den juridiska utbildningen och rättstillämpningen försumrats och kommit in på reaktionära banor, som gått emot samhällsutvecklingen i övrigt. Huruvida detta även kan ha sin grund i att juridik av många uppfattas som någon sorts exakt vetenskap, i stället för en metodik där tillämpningsreglerna förefaller vara det primära, kan lämnas åsido. Det synes däremot obestriddigt, att om rättsreglerna icke tar hänsyn till eller sättes i samband med både den historiska utvecklingen och dagens sociala, ekonomiska och kulturella utveckling, blir juridiken endast ett register, föga lämpligt för praktisk rättstillämpning i ett demokratiskt samhälle. Detta gäller då främst på sakrättsens område.

I proposition såväl som i betänkande och remisser förebådas en upprustning och förslag i fråga om juristutbildningen. I detta sammanhang är det av vikt, att icke endast en personell utbyggnad sker, utan jämväl att det vidtas en förändring av juristutbildningens inriktning. Det behöver fastslås, att den juridiska »forskningen» är inget självändamål och att den framför allt icke kan tillåtas att fortsätta med sin självtilräckliga isolering från samhällsproblemen. Studenterna vid våra universitet skall så småningom i ämbetsverk och i domstolar praktiskt tillämpa lära och lagar. De måste därför i sin utbildning lära sig att läsa lagarna i belysning av lagstiftarnas syften och målsättningar, att se lagreglerna som sociala redskap bland många andra sådana, att studera hur en rättstillämpning verkar på olika områden, att ta hänsyn till lagens väg till folket o. s. v.

Om denna inriktning accepteras, är det anmärkningsvärt, att samtidigt som samhällsutvecklingen på olika områden gått mot samverkan och gemenskap, har rättstillämpningen gått i motsatt riktning. Den enskilda äganderätten har under de senaste ca 75 åren skärpts, och enskilda har genom en förändrad rättstillämpning tillerkänts sakvärden, som förr ansågs vara självklart gemensamma. Huruvida denna utveckling i juristfilosofien har

ett politiskt idémotiv eller ej kan givetvis diskuteras, men riksdagen bör nog observera ett nyligen gjort uttalande av en jur. doktor, att »det kan säkerligen på goda grunder ifrågasättas, om icke vad akademikerna som grupp betraktat på det parlamentariska planet förlorat av inflytande återvunnits på dessa inre linjer», d. v. s. som tillämpande tjänste- och ämbetsmän.

I bondesamhället uppfattades icke enskild äganderätt som den »obegränsade rättigheten att förfoga över en sak», utan man insåg till fullo nödvändigheten av att den varit, är och måste vara i sig själv inskränkt och relativ. Vissa naturvärden var gemensamma och kunde självklart inte ingå i ägandet av jord- eller skogsfastigheter, *de var allemansrättigheter*.

De gamla avvittringsförfattningarna från början av 1800-talet uppvisar även en samhällets generositet vid tilldelning av utjord, som bl. a. i Norrland bestämdes från 300 till 3 000 tunnland. Vid denna tilldelning av utjord bör observeras att vid tilldelningen undantogs och föreskrevs att »dervid skulle icke tagas i beräkning odugliga marker eller s. k. impedimenter, varmed förstodes sjöar, berg samt sådana kala och odugliga mossar, som hade sten till grund utan avfall och således vore otjänliga för odling». Då det vid tilldelning av utjord exempelvis till ett hemman undantogs 16 000 tunnland som impediment, gavs stort utrymme till det gemensamma.

Jakt, fiske, rätt att beträda annans mark och vattenområde, att plocka skogsbär och blommor etc. var lovlig ockupation för alla medborgare. Allt vatten, grusåsar, mossmark etc. betraktades som impediment, och äganderätten till dessa värden kvarstod som kronans eller samhällets gemensamma egendom, vilken under givna former gemensamt kunde nyttjas av alla medborgare. Om enskilda ockuperat något av dessa värden och för eget bruk och egen vinning nyttjat dem samt hade haft makt och möjlighet att utesluta andra från nyttjandet, torde detta aldrig kunnat betraktas som lovlig ockupation och densamma kunnat övergå till enskild äganderätt.

Genom skogsindustriernas utveckling kom skogspatroner och bolagsväldet in i skogsbygderna. Ofta genom list och tvång övertog de böndernas skogsmarker. I dessa spår följde bolagsjuristerna, för vilka det var en ekonomisk intressefråga att tillämpa den romerska rättens skärpta äganderättsregler på de förr bonde- och allmogeägda markområdena, där den germansk-skandinaviska rättstillämpningen om gemenskap gällde. Hävdeprincipen ändrades på 1880-talet och anpassades till bolags- och skogspatronintressena; men utöver detta tillkom att de nya ägarna ockuperade även de gamla impedimenten som tillhörde kronan samt gjorde urgamla allemansrättigheter till jakt och fiske till enskild egendom. Att denna ockupation, eller olovliga tillägnet av annans egendom, kunde ske kan förklaras endast av att de ockuperande intressena då hade ekonomisk och politisk makt på grund av att demokratien icke då var genomförd i vårt land.

Ett familjebolag äger över en miljon tunnland markområden, och bolag och storgodsägare förfogar över miljontals tunnland mark, som även inne-

sluter stora vattenområden. Ursprungligen gällde förvärvet att få tillgång till råvaran skogen, och detta kan vara ett legitimt intresse för industrien. Men när bolag och andra i den enskilda rätten till markområdena inneslöt de gamla allemansrättigheterna till vattenområden och andra naturvärden, måste det icke endast anses som samhällets rätt utan jämväl en skyldighet att häva ockupationen och till samhället återföra de av enskilda ockuperade värdena.

Det är även anmärkningsvärt, att staten icke hävdade sin äganderätt till grusåsarna, de gamla statliga impedimenten. Det kan inte vara rimligt, att landskapsbilder förstörs och de naturliga vattenreningsverken skövlas, eller att tätorts- och vägintrösserna skall vara överlämnade i händerna på enskilda grusintressenter. Att jordvärdestegringen och dess oerhörda spekulationsvinster icke har stävjats är en skamfläck i ett modernt välfärdssamhälle. Men även om man bortser från detta, måste det vara ett samhällsintresse att effektivt skydda den svenska landskapsbilden med dess rika och mångskiftande värden från förstöring på grund av enskild egoism och vinningslystnad.

Inte heller har det visats någon rättslig indignation från fakulteterna, när skogens fauna och flora genom s. k. modern skogsvård medels besprutningar etc., vilkas verkningsgrad icke kan överblickas, hotas med förstöring. Skogens djur har ursprunglig rätt till betesmarker, och även detta måste väl betraktas som en servitutsrätt, som aldrig kan falla under enskild rätt och godtycke. Trots detta tillåts ett bolag som utarrenderar sin jaktmark och som givetvis fått licensjakt på ett stort antal älgar att, om inte arrendatorerna efter ett par veckor skjutit det antal älgar som jaktvårdskonsulenten lämnat slaktlicens på, själva delta i älgslakten utan hänsyn till jaktvård etc.

Svenska jägarförbundet har även utarbetat ett »älgbetänkande» av år 1955. Om detta skall genomföras, innebär det, att denna jakt skall national-socialiseras och en för vårt land ny jordfeodalism, där storgodsens ägare skulle bestämma över högviltet, kommer att införas. Mindre jordägare och de marklösa skulle praktiskt taget bli hänvisade till de storas godtycke och byråkrati. Men en förlängd licensjakt innebär även inskränkning i allmogens rätt att beträda annans mark, och eftersom älgslakten numera icke blir jaktvårdsbetonad, genom att ett privilegierat litet folkskikt får licensjakt, bör denna klasslag icke tillåtas.

Även på andra områden har rättstillämpningen följt reaktionära banor, och man har ett intryck av att de juridiska fakulteternas anpassning bättre skulle kunna förklaras som en reaktion mot ett politiskt skeende än som uttryck för vilja till forskning och vetenskaplig lidelse. Någon har även sagt, att rättsvetenskapens betydelse alltmer avtagit och »att de juridiska fakulteterna med tiden endast bli ett slags juristseminarier»; att en högre

juridisk lärare så kan uttrycka sin uppfattning i en så viktig fråga motiverar väl, att man kan tala om en krissituation på detta område.

Orsaken till denna utveckling ligger måhända i att våra jurister alltför litet beaktat rättsreglernas samspel med övriga sociala och ekonomiska faktorer i samhällslivet. I Amerika lär man ha sökt lösa denna fråga genom införandet av ett ämne i rättsvetenskapen som kallas »funktionell rättsvetenskap», där »rättsreglerna äro modeller för faktiska institutioner, för mänskligt handlande». Huruvida den amerikanska modellen kan vara efterföljansvärd även för vårt land är svårt för en lekman att bedöma, men det förefaller ändock som om den rent allmänt borde kunna accepteras i strävan till en realistisk förnyelse inom juridiken.

Den som lekmanamässigt i skrift sökt följa den politiska, ekonomiska och juridiska utvecklingen i vårt land under några århundraden har väl lagt märke till att just samhörigheten mellan de olika faktorerna varit markant. Hänsynen till det hela har varit avgörande för rättstillämpningen, även om man inte underkänner maktens betydelse som rättsstyrande medel. Men den som även haft förmånen att få del av muntliga rättsregler och traditioner, som från mun till mun överförts under några århundraden, får ett starkt intryck av att det muntliga bevarandet ofta återger ett rättsförhållande bättre än det skrivna ordet. Dessa muntliga rättsregler borde tillvaratagas, därför att i många fall torde de vara mera rättsgilla än juridiska skrifter och uttolkningar, vilka dokument i äldre tider tyvärr alltför ofta var dåliga förfalskningar.

Kravet på att rättstillämpningen beaktar samhällsutvecklingen på de ekonomiska, sociala och kulturella områdena måste öka i ett demokratiskt samhälle. Industrien har skapat jäkt och massanhopningar av människor på fabriker och i samhällen. Stärkt ekonomi, ökad fritid och modern sociallagstiftning har skapat förutsättning för avkoppling och vila. Människorna behöver under semester- och fritid komma bort från jäkt och trängsel i fabriker och samhällen. I ett land som Sverige med dess stora vatten och områden är det väl naturligt, sunt och riktigt, att människorna skall få ökad tillgång till naturvärdena, med deras skiftande fauna och flora.

Tyvärr har rättstillämpningen praktiskt inneburit, att samtidigt som de bredare folklagen fått bättre ekonomisk standard och sociallagstiftningen skapat ökat skydd för människorna, har de gamla allemansrättigheterna inskränkts, och arbetare och egendomslösa har genom den skärpta enskilda äganderätten på sakrättens område skjutits åsido. De gamla allemansrättigheterna är oskriven rättspraxis av högre valör än skriven lag, och för ett demokratiskt kultursamhälle borde dessa värden varit oantastliga i sitt ursprung. I stället för att juridiken borde skydda de ursprungliga och för ett modernt samhälle nödvändiga allemansrättigheterna, har den genom att bygga ut ett system av dogmer och normer samt en detaljlagstiftning sökt att slå sönder dem. Eftersom alleman icke är en juridisk person utan en samfäl-

lighet, har detta kunnat ske. Men det gäller nu, att samhället ur både forsknings- och tillämpande synpunkt söker skapa de organ, som kan återkräva från enskilda, skydda och bevara de gamla rättigheterna åt det svenska folket.

Om vattenområdena och de andra allemansrättigheterna samt statens äganderätt till de s. k. impedimenten återtogs, skulle en disposition av dessa rättigheter på statens, bolags- och storgodsmark vara en lösning, som bör kunna betraktas som acceptabel, inte minst när det gäller Norrland.

Inom bl. a. Uppland finns därjämte stora markområden som tillhör staten, men vilka en gång med brukningsrätt uppläts till järnbruken för kol-fångst så länge järntillverkning var i gång. En hel del av dessa bruk är nu nedlagda, och staten har obestridlig rätt att återkräva sin egendom. Att denna fråga snarast bör aktualiseras synes naturligt, då f. n. inte ens arrende till staten betalas av brukarna. Ett statligt återtagande av dessa egendomar skulle innebära, att stora och för friluftsliv värdefulla markområden kan disponeras.

Av det anförda framgår, att samhället såväl som rättstillämpningen slentrianmässigt har frånhänt eller icke tagit i bruk ett flertal för ett demokratiskt samhälle värdefulla tillgångar och att samhälls- och rättstillämpningen i många fall går vägar, som helt skiljs åt både i målsättning och i innehåll. Att denna utveckling måste stävjas och rättsfrågor och rättstillämpning bringas att komma in i blickpunkten för granskning, diskussion och reformering är en demokratisk förstahandsfråga. Svårigheterna ligger väl i att finna de rätta arbetsmetoderna, när det gäller att åstadkomma en ändring av den juridiska skråandan inom dess fakulteter. Det är där, det måste ske en nydaning om en rättelse skall kunna komma till stånd och därest man anser, att undervisning och praktisk tillämpning har ett samband.

De gamla allemansrättigheterna och svenska folkets olika krav och behov i vårt moderna folkhem sammanfaller till syfte och innehåll. Om samhället hävdat sin rätt till vatten-, grus- och andra markområden, skulle aldrig föroreningar och markförstörelse fått den omfattning de i dag har. Likaså skulle möjligheterna till friluftsliv etc. på ett helt annat sätt kunnat tillfredsställas. Bristen på ett samhällsorgan, som verkligen bevakat rättigheterna gentemot enskilda och rättstillämparna, framträder i dag mer än förr genom anhopningen av människor i tätorter och fabriker.

I äldre tid företogs vid olika tidpunkter reduktioner, som utan kostnad återkallade gods och olika värden till staten. Det hejdlösa godsslöseriet under Kristinas regenttid förde till ett regeringsinitiativ om 1655 års reduktion, och sedan kan man erinra om 1680 och 1685 års reduktioner samt de s. k. kvarnkommissionernas arbete. Dessa reduktioner var en följd av att enskilda lagt sig till med statens och samfällda markområden och andra nyttigheter. Vad som skett under 1800- och 1900-talen i fråga om att enskilda på olika sätt ockuperat olika sakvärden från stat och alleman moti-

verar även i dag, att regeringen och riksdagen tager ett initiativ för att på ett liknande sätt återtaga från enskilda ockuperade värden för att återställa dem till det gemensamma. Huruvida ett sådant återställande behöver föregås av en utredning eller det kan överlåtas till Kungl. Maj:t att finna ett lämpligt förfaringsätt är svårt att angiva. I varje fall bör det understrykas, att detta uppdrag inte får överlämnas till den juridiska s. k. expertisen att lösa, utan här bör allmänheten och de stora folkrörelserna ges möjlighet att bevaka sina allmänna intressen. En utredning skulle kunna ge en katalogisering av de olika arbetsuppgifterna samt finna en lämplig form för ett rättsligt organ, som kan bevaka och skydda de olika samhälls- och allemansrättigheterna.

I samband med en förstärkning av juristutbildningen, som i proposition förebådas till nästa års riksdag, bör själva undervisningen i nämnda frågor stärkas samt en systematisk forskning utföras. Det bör därför hemställas att Kungl. Maj:t tillmötesgår detta krav genom förslag om inrättandet av en eller flera professurer i ett ämne som förslagsvis skulle kunna benämnas funktionell rättsvetenskap, där de av mig anförda synpunkterna på en ny inriktning av rättsvetenskapen beaktas. Att själva utbildningsplanen och undervisningen i samband med en utbyggnad av juristutbildningen bör ägnas speciell uppmärksamhet torde väl knappast behöva understrykas.

Med hänvisning till det ovan anförda hemställas,

att riksdagen måtte besluta att hos Kungl. Maj:t anhålla att i kommande förslag om en utbyggnad av juristutbildningen rättsreglernas samspel med övriga sociala och ekonomiska faktorer i samhällslivet beaktas i undervisningen och rättsvetenskapen och att förslag om inrättandet av en professur i detta ämne, förslagsvis benämnt »funktionell rättsvetenskap», förelägges riksdagen, samt att i samband därmed en utredning av de ovan nämnda frågorna om allemansrätterna, återkrävande till staten av de enskilda ockuperade markområdena m. m. skyndsamt verkställas och att Kungl. Maj:t i övrigt bevakar och aktualiserar allemans och samhällets intressen samt förelägger riksdagen de förslag vartill utredningen och åtgärder i övrigt kan föranleda.

Stockholm den 18 januari 1956

John Lundberg